

Lietuvių asmenvardžių su galūnėmis -as, -a, -is užrašymo ypatumai vokiečių XIV a. istorijos šaltiniuose

DARIUS IVOŠKA

Lietuvių kalbos institutas, P. Vileišio g. 5, 10308 Vilnius
El. paštas darius.ivoska@lki.lt

Lietuvių asmenvardžių užrašymas istorijos šaltiniuose ir jų adaptavimas svetimose kalbose yra plačiai aptartas, nors tyrimų kiekis ir imtis netolygiai pasiskirstę analizuojamų laikotarpių ir empirinės medžiagos atžvilgiu. Mažiausiai gilintasi į lietuvių tikrinius žodžius, tarp jų ir asmenvardžius, dokumentuotus vokiečių ir užrašytus vokiečių bei lotynų kalbomis. Būtent vokiečių istoriografijoje ir Vokiečių ordino dokumentuose XIV a. fiksuoti lietuvių vardai yra vieni ankstyviausių mūsų vardyno paliudijimo pavyzdžių. Šiuo straipsniu siekiama papildyti istorinių lietuvių asmenvardžių tyrimus iki šiol neanalizuota medžiaga, kuri padėtų praplėsti žinias apie lietuvių vardyno adaptavimą XIV a. svetimomis kalbomis rašytuose istorijos šaltiniuose. Tyrimo metu paaiškėjo, kad lietuvių asmenvardžius užrašant vokiečių ar lotynų kalba XIV a. galūnė *-as* nevertota, ji keista į galūnę *-e*, o *-a* ir *-is* pramaišiu išlaikytos arba keistos galūne *-e*.

Reikšminiai žodžiai: lietuvių asmenvardžiai, vardų adaptacija, vardyno istorija, Vokiečių ordinas, onomastika, kalbų kontaktai

IVADAS

Lietuvos istorijos raida lėmė, kad lietuvių raštija radosi ir formavosi vėlai. Pirmosios lietuviškos knygos pasirodymas XVI a. viduryje¹ buvo tik pirmas mažas žingsnis į ilgą ir sudėtingą raštijos įsitvirtinimą Lietuvoje. Valstybės kanceliariniai dokumentai LDK lietuvių kalba nerengti. Dėl šios priežasties lietuvių tikrinių žodžių raidą nuo ankstyviausių jų paminėjimų istorijos šaltiniuose tenka tirti remiantis svetimomis kalbomis parengtais dokumentais ir istoriografijos ištekliais. Nuodugniems diachroniniams vardyno tyrimams ypač svarbi visuminė empirinės medžiagos analizė, kuriai reikalingi visi turimi vardų paliudijimai.

Šio straipsnio objektas yra XIV a. vokiečių ir lotynų kalbomis rengtuose Vokiečių ordino (toliau – VO) rankraštiniuose kanceliariiniuose dokumentuose paliudyti lietuvių asmenvardžiai. Tyrimui pasitelktos VO privilegijos, kuriose fiksuoti pabėgėliams lietuviams

1 1547 m. išleistas Martyno Mažvydo „Katekizmas“.

iš LDK nuosavybės į žemę suteikimo faktai². Šios ir kitos privilegijos sudaro pagrindinę VO folianto (OF) Nr. 105, saugomo Valstybiniame slaptajame Prūsų kultūros paveldo archyve Berlyne (vok. *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*), dalį. Taip pat istoriniai lietuvių asmenvardžiai rinkti iš „Scriptores Rerum Prussicarum“ 2-ojo tomo Lietuvos kelių aprašymų (vok. *Die littauischen Wegeberichte*) [18, 662–711]. Pastarasis šaltinis – pagalbinis. Pagal jo duomenis straipsnyje papildyti vardų, paimtų iš rankraštinių OF 105 rinkinio dokumentų, lingvistiniai duomenys.

Tyrimo tikslas – pateikti XIV a. istorijos šaltiniuose pastebėtų lietuvių vardų pritaikymo vokiečių ir lotynų kalbose dėsningumus.

Prieš pradėdant lietuvių vardų adaptavimo lotynų ir vokiečių kalbose ypatumų apžvalgą, tikslinga apibrėžti tyrimo principus ir nuostatas. Kadangi tyrime nagrinėjami lietuvių pabėgėlių iš LDK vardai, o dalies iš jų atitikmenys tebevartojami lietuvių, itin svarbu pagrįsti, kad XIV a. į Prūsiją pabėgę aptariamieji asmenys buvo lietuviai. Nors tautybės identifikavimas negali būti laikomas lemiamu veiksniu sprendžiant konkretaus vardo etimologijos klausimą, jo vaidmuo svarbus nustatant asmenvardžių kilmę. Šiame tyrime lietuviais laikomi tie asmenys, kurių tautybė aiškiai įvardyta jiems išduotuose žemės nuosavybės dokumentuose. Remiantis Ordino kanceliarijos dokumentų rengimo praktika, pastebėtina, kad asmenų ir vietų identifikavimas buvęs griežtas ir tikslus, tautybės įvardijimas – vienas iš esminių duomenų, fiksuotų įvairios paskirties dokumentuose. Iš analizuotų VO privilegijų, skolų, pajamų ir išlaidų knygų, teritorijų bei kelių aprašų ir kitų dokumentų aiškėja, kad Ordinui baltų gentys buvo žinomos, nes svarbios, todėl duomenys apie jas buvo kruopščiai dokumentuoti nuo prūsų genčių užkariavimo pradžios, pavyzdžiui, 1284 m. įvardytas sūduvis – *ductore Scumando Sudowita* [18, 8]; 1287 m. skalvis – *Girdollen Schalawite et suis fratribus* [15, 327]; 1300 m. sembas – *Sambita genant Sandam* [13, 19r]; 1338 m. prūsas – *Cantil pruthenum* [13, 223v]; 1355 m. lietuviai – *Alxen kinderen ykins girstauten wilant und eren vettern mecze den littowen* [13, 79v]; 1401 m. rusai (galimai rusėnai) – *Carpe Reusze, Demyan Rewsze* [13, 119r]; 1406 m. žemaičiai – *den Samaythen Stonge, Gelutthe, Slysze, Gelba und Gopsz* [12, 396] ir t. t.

Šiam tyrimui pasirinkti tik tie asmenvardžiai, kuriais įvardytų asmenų tautybė ar kiti ją liudijantys duomenys nurodyti atitinkamuose dokumentuose. Pažymėtina, kad OF 105 visos lietuviams suteiktos privilegijos nuosekliai surašytos tarp 1350 ir 1355 metų. Lietuviai vokiškuose privilegijų tekstuose įvardijami etnonimu „littowen“, o pats tekstas papildytas priedais vok. *Ouch gebe got eyniß tag[is] daß dy Lyttowen betwungen wu[e]rden ... so sal man sy do hin secczin aber diß gut sullen sy hy vf lasen* (liet. jei dievas duotų vieną dieną lietuvius nukariauti ... tai juos reiktų vėl ten [į LDK] perkelti, bet šį turtą jie privalėtų čia [Prūsijoje] palikti). Tuose privilegijų tekstuose, kuriuose prie antroponimo neparašytas tautybę nusakantis etnonimas „littowen“, išlieka priedas apie Lietuvos nukariavimą. Tokie priedai būdingi tik atvykusiųjų iš LDK privilegijoms. Šiame straipsnyje analizuojami vardai, remiantis privilegijose pateiktais tautybės identifikavimo duomenimis, vertinami kaip XIV a. į Prūsiją persikėlusiu lietuvių asmenvardžiai. Jie nelaikomi dabartinėje vartosenoje išlikusiais lietuvių asmenvardžiais, tačiau pateikiami kaip jų atitikmenys. Šio principo laikomasi ir dėl kitos priežasties – lietuvių ir prūsų vardyne yra bendrų asmenvardžių, apie kurių tikrąją kilmę spręsti beveik neįmanoma. Dėl šios priežasties straipsnyje aptariamų

2 Apie lietuvių pabėgėlius iš LDK į Prūsiją ir jų identifikavimą bei jiems suteiktų teisių į turtą sąlygas žr. [6; 7, 36–54].

lietuvių asmenvardžių sąsajos su prūsiškais jų atitikmenimis pateikiamos analizuojant kiekvieną vardą.

Tyrimo išdava yra hipotetinė prielaida, kad lietuvių asmenvardžiai su galūnėmis *-as*, *-a*, *-is* buvo dėsningai pritaikomi kalbų, kuriomis rašyti istoriniai šaltiniai, vartosenos normoms. Pastebėtina, kad tyrimui surinkta medžiaga yra ribota ir nepakankama siekiant pateikti konstatuojančias išvadas, bet užtektina darant prielaidas, kad galėjo egzistuoti sąlygiškai nuoseklus lietuvių vardų pritaikymo svetimose kalbose modelis.

Iš esmės istoriniuose šaltiniuose svetimose kalbose fiksuoti lietuvių asmenvardžiai šių kalbų vartosenai buvo pritaikomi įvairiai – dažnai keičiami balsiai vardų kamienuose, priešdėliuose ir priesagose, taip pat pakeičiamos arba nerašomos galūnės, skirtingai ortografiškai fiksuoti lietuvių dvibalsiai ir priebalsiai. Kai kurių vardų lietuvišką kilmę galima nustatyti tik išanalizavus jų darybą ir rekonstravus galimą autentišką formą.

Paminėtina, kad tiriant ne tik lietuvių, bet ir prūsų asmenvardžių germanizavimą ar lotynizavimą mažiausiai dėmesio skirta galūnėms. Galbūt svarbiausias prūsų vardyno germanizavimui skirtas darbas, kuriame dėmesys atkreiptas ir į prūsiškų asmenvardžių galūnių klausimą, yra Daivos Sinkevičiūtės ir Bonifaco Stundžios straipsnis „Prūsų onimų germanizavimo tyrimai K. O. Falko rankraščiuose“ [19]. Knuto Olafo Falko tyrimai, beje, vieno iš nedaugelio, apėmė ir lietuvių onimų pritaikymą slavų ir vokiečių kalbų morfologijai [žr. 20]. Panašaus pobūdžio darbų, skirtų lietuvių istorinių asmenvardžių galūnių problematikai, nėra daug. Šiuo straipsniu siekiama papildyti minimus tyrimus naujais duomenimis.

Tyrimė apsiribota dabartinių lietuvių asmenvardžių su galūnėmis *-as*, *-is*, *-a* atitikmenų perteikimo aptarimu XIV a. VO dokumentuose ir istoriografijoje.

LIEUVIŲ ASMENVARDŽIŲ SU GALŪNE *-AS* ADAPTAVIMAS

Vienoje iš 1353 m. didžiojo VO magistro Vinricho fon Kniprodės (vok. Winrich von Kniprode) išduotų privilegijų užfiksuoti keturių lietuvių vardai. 1353 m. surašytoje privilegijoje Gaulėdų (vok. Gauleden³) laukuose paveldėjimo teise broliams lietuviams *Schacūne* ir *Ructa* bei jų pusbroliams *Nuwicz* ir *Dargis*, pasitraukusiems į Prūsiją iš LDK, skirti du arklai įvairios ūkinės paskirties žemės: *...vorlien und geben Schacūne und Ructa brudirn und Nuwicz und Dargis eren vettern und iren allen rechten erben ii haken uf dem velde Gauladin...* [13, 71^v].

Schacūne vardas po aštuonerių metų (1361 m.) dar užrašytas ir kitame dokumente: *...unseren getruwen Schacune Claus oxen und eren rechten erben...* [13, 73^r]. Šįkart jis kartu su Claus Oxen minimas kaip [Ordinui] ištikimas asmuo ir jiems kartu skiriami dar du arklai žemės tose pačiose Gaulėdų apylinkėse.

Schacūne/Schacune tikriausiai yra apeliatyvinės kilmės vardas **Šakūn-*, t. y. **-ūn-* priesagos vedinys iš **šak-*. Plg. lietuvių istorinį avd. *Urban Szakaytis* 1619 m.; *Jakub Szakinis* 1695 m.; *Petri Szakulis* 1729–1771 m. [5]. Taip pat plg. liet. pvd. *Šakūnas*, kuri yra patroniminės priesagos *-ūnas* vedinys iš vienkamienių liet. avd. *Šakà*, *Šakas*, *Šakys*. Pavardė *Šakūnas* greičiausiai yra pravardinės kilmės iš liet. *šakūnas*, *-ė* ‘šakotas medis, šakainis’ [22, 523; 11]. Kadangi ši lietuvių patroniminė priesaga įprastai baigiasi galūne *-as*, manytina, kad šiuo atveju lietuvių vardui baigiantis galūne *-as* svetimoje kalboje ji pakeista į *-e*.

Dar vienoje 1355 m. surašytoje privilegijoje, kurios pagrindu teisė į vieną arklą žemės suteikta lietuviams pabėgėliams, šalia kitų giminaičių vardų minimas ir lietuvių dvikamienis asmenvardis *Girstaute*: *...und gebin unsern getruwen Alxen kinderen ykins girstauten*

3 Vietovė Rytų Prūsijoje, Vėluvos valsčiuje [2, 60].

wilant und eren vettern mecze den littowen und eren rechten erbin und nachk [ommlingen]... [13, 79^v].

**Girs-taut-* daryba abejonių nekelia. Lietuvių vardai su šiais kamienais žinomi ir iš vėlesnių amžių, plg. lietuvių istorinį avd. *Casimirus Girs* 1728–1776 m.; *Mariana Girstatowiczowa* 1830 m. [5]. Reikia atkreipti dėmesį į tai, kad Zigmąs Zinkevičius [22, 94; 148] pateikė ir dabartinę liet. pvd. *Girstautas*, siedamas ją su *girs-* iš liet. ‘iš-gīrs-ti’ ir su *taut-* iš liet. ‘tauta’. Lietuvių pavardžių duomenų bazėje liet. pvd. *Girstautas* nefiksuota, čia pateikiama liet. pvd. *Girštautas*, o jos pirmasis kamienas *Girš-* laikomas visai neaiškios kilmės [11]. Z. Zinkevičiaus nuomone, *Girs-* radosi dėl lenkų kalbos normų intervencijos [22, 94–95]. Bet kuriuo atveju prie antrojo kamieno *-taut-* lietuvių vardyne įprastai šliejasi galūnė *-as*, o jos pritaikymas vokiečių kalbos vartosenai keičiant į galūnę *-e* šiuo atveju ir rodo dėsningumą. Taip pat paminėtina, kad pats vardas *Girstawte* ir abu gana produktyvūs kamienai *girs-* ir *taut-* (*tawt-*) egzistavo ir prūsų vardyne: plg. pr. avd. *Girstawte*, *Girstot* 1378 m., *Girstenne* 1388 m., *Rytawte* 1425 m., *Waystauthe* 1309 m. [dėl jų žr. 21, 33; 83; 114] ir kt.

VO Viduramžiais išduotuose žemės nuosavybę liudijančiuose dokumentuose taip pat fiksuota lietuvių vardų, besibaigiančių *-s*, pavyzdžiui, *Wydemyns* 1353 m. [13, 72r], *Ykins* 1355 m. [13, 79^v], *Nodaps* 1396 m. [13, 153^v]. Kyla klausimas, ar šie ir kiti *-s* besibaigiantys lietuvių asmenvardžiai paliudyti pilna autentiška forma, ar formos su galūne *-as* trumpintos. Siekiant patikimiau kelti hipotezę, reikėtų turėti daugiau tokio tipo vardų pavyzdžių ir atlikti išsamesnę jų analizę.

LIEUVIŲ ASMENVARDŽIŲ SU GALŪNE *-A*, *-IS* ADAPTAVIMAS

Atlikus iš XIV a. VO rankraštinių dokumentų surinktų lietuvių asmenvardžių, besibaigiančių *-a* ir *-is*, analizę, pastebėtas polinkis jas išlaikyti. Jau minėtoje 1353 m. privilegijoje, kurioje užrašytas vardas *Schacūne*, minimas ir jo brolis vardu *Ructa*:...*vorlien und geben Schacūne und Ructa brudirn und Nuwicz und Dargis eren vettern und iren allen rechten erben ii haken uf dem velde Gauladin...* [13, 71^v].

Lietuvių asmenvardžiai su kamienu *Rukt-* reti. Vėlesniuose nei aptariamame atvejais LDK istorijos šaltiniuose 1637 m. fiksuotas avd. *Krzysztoph Ruktis* [5]. *Rukt-* šaknis sietina su liet. apeliatyvais *rūkti* ‘raukšlėtis’ ir *rūktas* ‘raukšlė, klostė’ [10]. VO 1353 m. tikriausiai fiksavo liet. pravardinės kilmės asmenvardį **Rukta*, plg. avd. *Rukis* [4, 371]. Šio vardo autentiška forma, įskaitant galūnę, dokumentuojant ir tik minimaliai pritaikant ortografiją, išlaikyta.

Dar vienoje 1353 m. parengtoje privilegijoje identiškais sąlygomis minimi toje pačioje vietovėje žemės ir prieglobstį gavę giminaičiai lietuviai, iš kurių vienas vardu *Werxna*: ...*unseren getruwen werxna und luxis brudern unde trampz irem vettern und ir aller rechten erbin und nachkomelingen uf deme velde gawladin mit wesen weyden und ackirn...* [13, 72^v–73^v].

Kamieną *Werksn-* turinčių asmenvardžių gausiai randama keliais amžiais vėliau Lietuvoje rengtuose dokumentuose: *Jan Werkſnaytys* 1625 m.; *Elizabete Werksnaijcia* 1679 m.; *Joannis Werksnelis* 1678–1691 m.; *Adam Werksnis* 1691 m., taip pat *Werksnys*, *Werxnis* ir kt.; *Werksnatis* 1757–1767 m. [5]. Minėtinis ir dabartinės lietuvių pavardės *Verksnys*, *Verksnis*, siejamos su liet. *verksnys* ‘kas nuolat verkia ar greitai pravirksta’ [22, 582], [11]. Taip pat plg. liet. prvd. *Verksniūkas* ‘kas turi graudų balsą’ [8, 1226; 16, 737; 4, 441]. Iš to galima daryti išvadą, kad **Verksna* yra pravardinės kilmės asmenvardis, taip pat išlaikęs autentišką formą jį užrašant svetima kalba ir tik minimaliai pritaikant ortografiją.

Anksčiau minėtoje 1353 m. privilegijoje minimas *Ruktos* pusbrolis *Dargis*:...*vorlien und geben Schacüne und Ructa brudirn und Nuwicz und Dargis eren vettern und iren allen rechten erben ii haken uf dem velde Gauladin...* [13, 71^v]. Randama ir vėlesnių asmenvardžio *Dargis* paminėjimo Lietuvoje atvejų: *Josephi Dargis* 1658 m.; *Józef Dargis* 1816 m.; *Petri Dargys* 1667 m. [5]. Šis asmenvardis išlikęs dabartinėse lietuvių pavardėse, plg. pvd. *Dárgis* iš liet. *dargùs* ‘piktas, irzlus’ [11]. Taip pat avd. *Dargis* galima vertinti kaip dvikamienių lietuviškų asmenvardžių trumpinį, plg. liet. avd. *Dárgela, Dárgelis* [11]. Dar plg. liet. pvd. *Dárgis, Dargýs, Dařgus; Dargýs* [22, 280, 573; 11]. Šis vardas analizuotame VO dokumente išlaikytas pilna autentiška forma.

Kitoje privilegijoje, parengtoje XIV a. antrojoje pusėje, minimi lietuviai, įvardyti dviem vardais, iš kurių antrasis išlaikytas lietuviškas. Šios tradicijos asmenų identifikavimui buvo laikomasi VO fiksuojant visų asmenų vardus, nepriklausomai nuo jų tautybės: ...*myt rate und willen unser metegebiteg[er] vorlien und gebin unsern getruwen Johans Swirplis unđ H[er]man Karis den brud[er]n eren rechten erben und nachkomelingen ii hoken gelegen czu gauladin...* 1376 m. [13, 72^v].

Ordinui ištikimiems broliams *Johans Swirplis* ir *Herman Karis* Gaulėduose tomis pačiomis aplinkybėmis, kaip ir visiems lietuviams pabėgėliams, skirta du arklai žemės. Abu broliai po krikšto išlaikė savo tautinius vardus *Swirplis* ir *Karis*. Z. Zinkevičius [22, 285] pateikia liet. pvd. *Kāris*, kurią sieja su liet. *karýs*, bet tokia pavardė nepatekusi į Lietuvių pavardžių duomenų bazę, todėl vienareikšmiškai teigti, kad toks asmenvardis išlikęs iki šių dienų, negalima. Turint galvoje tai, kad asmenvardžių ortografija VO Viduramžių dokumentuose stipriai varijavo, iš tikrųjų vardo paliudijimas *Karis* gali būti siejamas su liet. *karýs* ‘karo, kariuomenės žmogus, kovotojas; karžygys’ [10]. Neatmestina, kad *Karis* galėjęs būti dvikamienių lietuviškų vardų trumpinys, plg. liet. pvd. *Kāributas, Kārijotas* [11]. Reinholdas Trautmannas [21, 43] *Herman Karis* įtraukė į prūsų asmenvardžių sąvadą ir ieškojo paralelių su prūsišku vv. *Koreyn*.

Kito privilegijuoto brolio antrasis vardas *Swirplis* taip pat užrašytas VO išlaikant jo autentišką formą. Plg. liet. pravardinės kilmės pavardes *Svirplis* ir *Svirplýs*, iš liet. *svirplýs* ‘toks vabzdys, taip pat blogas muzikantas; mažo ūgio silpnas žmogus’ [22, 513; 11]. Plg. ir liet. pravardinę pavardę *Svirpliūkas* [4, 395].

Pastarasis ir kiti aptarti atvejai rodo, kad autentiškos lietuvių vardų formos VO užrašant šiuos vardus išlaikytos, adaptuotos tik ortografiškai, nors taip daroma ne visada. Lietuvių vyrų varduose galūnės *-a* ir *-is* taip pat keistos į galūnę *-e*. Vienas iš tokių Sembos gyventojų lietuvių *Schurdeiken* vardas. Jam ir jo broliams Aukių (vok. Aucon⁴) laukuose 1350 m. skirtas vienas žemės sklypas: ...*et conferimus fidelibus nostris triskullen, schurdeiken et nawthen fratribus et eorum veris heredibus tres uncas in campo Auco...* [13, 84^f].

Schurdeiken vardo pagrindu galbūt reikėtų laikyti šaknį *skurd-*⁵, randamą ir vėlesniame istoriniame lietuvių vardyne, pavyzdžiui, avd. *Martini et Catharinae Skurdienis* 1729–1771 m., avd. *Joannes Skurdianis* 1808–1820 m. [5]. Plg. liet. pvd. *Skurdėlis, Skurdáuskis, Skurdėnis*, kildinamas iš liet. *skurdùs* ‘stokojantis, vargstantis’, *skuřdas* ‘nepriteklius, vargas, stoka’ [11]. Autentiška vardo lytis galbūt galėtų būti atkuriamą į **Skurd-eik-a* ir **Skurd-eik-is*, nes lietuvių vardams, priesagos *-eik-* vediniams, būdingos abi galūnės, plg. *Dineikà, Norėika, Valeikà; Maldeikis, Mišeikis* ir pan. [11].

4 Vietovė Vėluvos valsčiuje, Rytų Prūsijoje [2, 21].

5 Vokiečių kalba rašytuose šaltiniuose *sch-* reiškiamas ne tik garsas š, bet ir priebalsių *sk* samplaika, plg. pr. avd. *Schaywoth, Scharduthe, Schelde* [21, 92–93].

R. Trautmannas [21, 95] į prūsų asmenvardžių sąvadą įtraukė aptariamąjį *Schurdeyke* ir dar kelis *Skurd-* kamieno asmenvardžius. Autorius nurodė, kad asmenys buvę sūduviai ir skalviai, o jų vardus *Scurdo* ir *Scurdenne* siejo su liet. avd. *Scurde*, *Skurdēlis* ir liet. vv. *Skurdēniai*. Užrašyti ir tolimesnėse teritorijose nuo lietuvių apgyventų Prūsijos vietovių įsikūrusių prūsų vardai *Scordenne*, *Mathis Schurdenne*, *Stefan Scordenne*, kurie neleidžia paneigti, kad apeliatyvinės kilmės vardai galėję turėti lietuviams ir prūsams bendros reikšmės šaknį *skurd-*, tapusią pagrindu rasti analizuojamiems vardams abiejose kalbose. Bet kuriuo atveju kalbama apie lietuvio **Skurd-eik-is* ar **Skurd-eik-a* asmenvardį, kuris VO kanceliariinės kalbos vartosenai buvo pritaikytas atsisakant lietuviškos galūnės ir pridėdant *-e*.

Didysis VO magistras Vinrichas fon Kniprodė 1353 m. taip pat išdavė privilegiją, kuria broliams pabėgėliams iš LDK *Kirkle* ir *Wydemyns* Vėluvos valsčiaus Gaulėdų laukuose skyrė du arklus žemės. Juos sudarė ariama žemė, pievos, ganyklos ir kitos paskirties naudmenos: *...gegeben kirkle und wydemyns brudirn und iren beyden rechte erbin ii hoken uf deme velde gauladin an ackir wesen und weyden...* [13, 72^v].

Vieno iš brolių vardas *Kirkle* galbūt yra liet. **Kirkl-* kamieno asmenvardis. Plg. liet. avd. *Kirklys*, *Kirklis* ‘kas vis kirkia, rėkia, šaukia; rėksnys’ [22, 579; 11]. VO privilegijoje greičiausiai užfiksuotas ankstyviausias pravardinės kilmės lietuvių asmenvardžio **Kirkl-ys* ar **Kirkl-is* paliudijimas. Dėl pravardinės kilmės plg. *Kirklys* ‘kas turi ploną balsą’ [4, 263]. Šiuo atveju akivaizdžiai pastebimas analogiškas galūnės *-is* keitimas galūne *-e* prūsų ir lietuvių asmenvardžiuose. Dėl prūsiškų asmenvardžių substitucinio *-e* žr. [20, 53–55].

Vienoje iš senesniųjų privilegijų, išduotų 1339 m., minimas ir *Welotin*, gavęs žemės Sembos Ubiliten⁶ vietovėje: *Item dedimus fideli nostro Welotin in campo Ubilithen tres uncas loco quorum cum lithwinos subiugavimus domino sufragante alios sex mansos in campo Kulwen debebimus erogare* [13, 238^v].

Šioje privilegijoje pateikta labai svarbi jos išdavimo aplinkybė – iš LDK *Kulwen*⁷ atsikėlusiam *Welote* suteikti trys arklai žemės Sembos vietovėje *Ublithen*, tačiau LDK užkariavimo atveju įsipareigojama juos gražinti į prarastas valdas *Kulwen* vietovėje ir iš VO gauti šešis arklus žemės. *Welotin* vardo forma rodo lot. naudininko galūnę, kuri paprastai būdinga VO dokumentuose užrašytiems lietuvių vardams, vardininko formoje turėjusiems galūnę *-e*. Plg. pr. avd. *Welote* [14, 734], pr. avd. *Welote* [9, 65]. Taip pat plg. liet. pvd. *Velūtis*, siejamą su liet. *vėlė* ‘siela, dvasia’ ir *vėlūs* ‘vėlyvas’ [1, 1212, 1215; 11]. Dar plg. vienkamienius liet. asmenvardžius *Vėlūtis*, *Velūtis*, *Velas* [3, 424; 22, 303]. O ir *u* balsių kaita užrašant baltiškus vardus kitomis kalbomis yra žinomas ir dėsningas reiškinys, todėl dėl *Welote* vardo, kaip *-ut-* priesagos vedinio, abejoti nereikėtų. R. Trautmannas [21, 116], taip pat įtraukęs šį vardą į prūsų asmenvardžių sąvadą, pateikė tik du jo užrašymus iš skirtingų šaltinių, bet juose minimas tas pats Prūsijos gyventojas lietuvis. Kadangi *vel-* šaknies R. Trautmannas neišskiria, galima manyti, kad dėl jos prūsiškos kilmės autorius abejojo. Taigi, jeigu šio vardo pagrindu laikoma forma **Vel-ut-is*, tuomet VO dokumentuose pastebimas *-is* galūnės keitimas į *-e*.

LIETUVIŠKOS GALŪNĖS ATMETIMAS

Pastebėta pavyzdžių, kai ir istorinių, ir dabartinių dvikamienių asmenvardžių atitikmenys su antraisiais kamienais, besibaigiančiais *-as*, *-a*, *-is*, istorijos šaltiniuose svetimomis kalbomis buvo fiksuojami atsisakant šių galūnių. Vienas iš tokių atvejų yra 1339 m. VO dokumentuose užrašytas asmenvardis *Wissegal*. Į minėtą Sembos vietovę *Ublithen* iš LDK

6 Vietovė Karaliaučiaus apskrityje, Heiligenwalde parapijoje [2, 104].

7 Nenustatyta vietovė LDK.

Kulwen vietovės atsikėlė ir lietuvis pabėgėlis *Wissegal*, kuriam VO suteikė keturis arklus žemės ir įsipareigojo duoti aštuonis arklus, jei LDK būtų užkariauta, o privilegijuotasis galėtų atgauti savo turtą Lietuvoje: *Item dedimus fideli nostro Wissegal in campo Ubilithe[n] quatuor loco quorum cum lithwinos suffragante domino nostro subiugabimus domino octo uncas in campo Kulwen debebimus erogare.* [13, 238^v].

Galbūt tas pats asmuo *Wissegal* minimas ir Kryžiuočių kelių į Lietuvą aprašymuose – 1394 m. liepos 22 d. planuotame Viduklės (vok. Widukle) ir Kaltinėnų (vok. Koltiniany) puolime jis turėjo rodyti VO kariuomenei kelią: *Vordan bekennen sich dese nochgeschriben, is das man vorder czenen will, Skawdegede, Eykint die bruder vnd Wysgail im cameratu Cremiten czu Ubeniken im dorfe* [17, 679].

Dėl *Wissegal* pirmojo kamieno **Vis-* plg. liet. pvd. *Visbaras*, *Visálga*, *Visélgá*, *Vismínas*, siejamas su liet. *visas*, *visái* [22, 163–164, 261; 11]. Dėl antrojo kamieno *gail-* plg. liet. pvd. *Bargáila*, siejamą su liet. *gáilas* ‘stiprus’ [11]. Abu kamienai produktyvūs ir prūsų antroponimijoje, plg. pr. avd. *Wissegal*, *Wyssegayl* ir *Wysgail* [21, 119, 157].

Pažymėtina, kad lietuvių vardų galūnė *-as* tirtuose istorijos dokumentuose, rengtuose vokiečių ir lotynų kalbomis, apskritai nepaliudyta.

1394 m. VO rengiant planus pulti Lietuvą kelią į Labūnavą turėjo rodyti *Eisutte*, *Wissebar* ir *Saukil*, kurie jau buvo išžvalgę vietovę: *Dis ist der wek, den Eisutte vnd Wissebar vnd Saukil gegengin haben* [17, 680–681]. *Wissebar* yra dvikamienis liet. avd. **Vis-bar-as*. Plg. dabartinę liet. pvd. *Visbaras*, kurios pirmasis kamienas *Vis-* siejamas su liet. *visas*, žr. *Vismantas*, antrasis – *bar-* su liet. *bárti*, nors dar plg. su rus. *бороться* ‘kovoti’, žr. *Bargáila* [11], ir *Wissebar*, įskaitant ir šio asmens, turėjusio VO rodyti kelią į Labūnavą, vardą, įtrauktą į R. Trautmanno [21, 119] senųjų prūsų vardų sąvadą. Kadangi abu kamienai *Vis-* ir *bar-* produktyvūs senųjų prūsų [21, 133, 167] ir lietuvių vardyne [žr. 11], manytina, kad **Vis-bar-* galėjęs būti bendras prūsų ir lietuvių asmenvardis.

Rengdamasis Merkinės ir Trakų puolimui VO teigia rėmėsis kunigaikščio Švitrigailos žemėlapiu: *Dese wege hat herczog Swittrigail laszen czeichnen of Tracken* (1385–1387 m.) [17, 704–705]. Dėl *Švitrigailos* vardo žr. [3, 259].

Stripsnyje aptarti istorinių šaltinių atvejai rodo, kad vienas iš sprendimų, priimtų (per) rašant dvikamienius lietuvių vardus į svetimios kalbos vartosenai skirtus istorijos dokumentus, buvo jų rašyba be galūnių.

IŠVADOS

Tarp pasirinktuose XIV a. VO dokumentuose ir istorijos šaltiniuose užrašytų lietuvių asmenvardžių, vienu iš anksčiausiai paminėtų ir žinomų, nerasta nė vieno pavyzdžio, kuriame pasitaikytų galūnė *-as*. Visi šiandieniai aptariamų asmenvardžių atitikmenys yra galūnės *-as* atvejai, todėl manytina, kad ji buvo keičiama į galūnę *-e*. Iširtuose lietuvių vardų užrašymuose vokiečių ar lotynų kalba rengtuose tekstuose galūnių *-a* ir *-is* perteikimas svyruoja tarp visiško autentiškų vardų formų išlaikymo ir keitimo į galūnę *-e*. Pastarąjį dėsningumą galima paaiškinti tuo, kad VO raštininkams jau buvo gerai žinomi prūsiški vardai, kurių dauguma taip pat buvo užrašyti su galūne *-e*. K. O. Falkas, tyręs prūsiškų asmenvardžių pritaikymą vokiečių kalbos vartosenai, taip pat konstatavo dėsningą prūsiškų vardų galūnių keitimą į galūnę *-e* [žr. 20].

Analogiškai vertintinas ir galūnių vengimas VO kanceliarijos praktikoje, plg. pr. avd. *Alsebut*, *Artung* (šalia *Artunge*), *Digin*, *Diwil*, *Jowyl*, *Judel*, *Logot* (šalia *Logote*), *Naydot* (šalia *Naydots*) ir pan. [21, 13, 24, 25, 40, 52, 64]. Svetimus asmenvardžius lotyniškai rengiamuose

tekstuose, skirtingai negu rašytuose vokiškai, dar tekdavo kaityti, kaip ir germaniškus ar krikščioniškus. Sukurti svetimų vardų linksniavimo tvarką, analogišką lotyniškajai, galėjo būti sudėtinga, todėl galūnių tiesiog atsakyta. Neišleistina iš akių ir tai, kad į VO rengtus dokumentus ir į vokiečių istoriografiją lietuvių vardų, palyginti su prūsų, pateko labai nedaug, abiejų tautų asmenvardžiai buvo gana panašūs, o kai kurių asmenvardžių kamienai abiejų kalbų vardyne buvo identiški. Dėl šios priežasties VO greičiausiai taikė tuos pačius svetimų asmenvardžių adaptavimo būdus vokiečių ir lotynų kalbose.

Gauta 2026 02 17
Priimta 2026 03 30

Sutrumpinimai

avd. – asmenvardis
 liet. – lietuvių
 pvd. – pavardė
 pr. – prūsų
 prvd. – pravardė
 rus. – rusų
 vok. – vokiečių
 vv. – vietovardis

Šaltiniai ir literatūra

- [1] *Altlitauisches etymologisches Wörterbuch*. Unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičiūtė und Christiane Schiller, bearbeitet von Rainer Fecht, Anna Helene Feulner, Eugen Hill und Dagmar S. Wodko. Bd. 3. Hamburg: baar, 2015, p. 1346–1643.
- [2] BLAŽIENĖ, Grasilda. Baltische Ortsnamen in Ostpreußen. *Hydronymia Europaea*. Sonderband III. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2005. 315 p.
- [3] BŪGA, Kazimieras. Apie lietuvių asmens vardus. *Rinktiniai raštai*. T. 1. Sud. Z. Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1958, p. 201–269.
- [4] BUTKUS, Alvydas. *Lietuvių pravardės*. Kaunas: Aesti, 1995. 464 p.
- [5] Istorinių asmenvardžių kartoteka. *Lietuvių kalbos instituto Baltų kalbų ir vardyno tyrimų centro fondas*.
- [6] IVOŠKA, Darius. Litauische Personennamen in den Ordensdokumenten. *Acta Linguistica Lithuanica*, 2015, t. 73, p. 38–54. [Žiūrėta 2026 02 14]. Prieiga per internetą: <https://journals.lki.lt/acta-linguisticalithuanica/issue/view/55>
- [7] IVOŠKA, Darius. *Baltische Eigennamen in den Dokumenten des Deutschen Ordens. Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2018. 197 p.
- [8] FRAENKEL, Ernst. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*. Bd. I–II. Göttingen: Wandenhoek & Ruprecht, 1962. 1556 p.
- [9] LEWY, Ernst. *Die altpreußischen Personennamen*. Breslau: Buchdruckerei H. Fleischmann, 1904. 72 p.
- [10] *Lietuvių kalbos žodynas*. Redaktorių kolegija: G. Naktinienė ir kt. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2017. Prieiga per internetą: www.lkz.lt
- [11] *Lietuvių pavardžių duomenų bazė*. Prieiga per internetą: <https://ekalba.lt/pavardziu-duomenu-baze/>
- [12] *Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409*. Hrsg. von Archivrath Dr. Joachim. Königsberg in Preußen: Verlag von Thomas & Oppermann, 1898. 689 p.

- [13] Ordensfoliant (OF) 105. *Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz*, XX. HA.
- [14] PIERSON, William. *Altpreußischer Namenkodex. Zeitschrift für preußische Geschichte und Landeskunde*, 1873, t. 10(1), p. 483–744.
- [15] *Preußisches Urkundenbuch. Politische (allgemeine) Abteilung*. Bd. 1: Hälfte 2. Bearbeitet von August Seraphim. Königsberg i. Pr.: Hartungsche Verlagsdruckerei, 1909. 589 p.
- [16] SMOCZYŃSKI, Wojciech. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński wydział filologiczny, 2007. 798 p.
- [17] *Scriptores Rerum Prussicarum*. Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft. Bd. 2. Hrsg. von Dr. Theodor Hirsch, Dr. Max Töppen, Dr. Ernst Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1863. 866 p.
- [18] *Scriptores Rerum Prussicarum*. Die Geschichtsquellen der preussischen Vorzeit bis zum Untergange der Ordensherrschaft. Bd. 3. Hrsg. von Dr. Theodor Hirsch, Dr. Max Töppen, Dr. Ernst Strehlke. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1866. 730 p.
- [19] STUNDŽIA, Bonifacas. Prūsistika K. O. Falko rankraštiniame palikime. *Baltistica*, 1996, t. 31, Nr. 1, p. 93–99. [Žiūrėta 2026 02 10]. Prieiga per internetą: <https://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/353/308>
- [20] STUNDŽIA, Bonifacas; SINKEVIČIŪTĖ, Daiva. Prūsų onimų germanizavimo tyrimai K. O. Falko rankraščiuose. *Baltistica*, 2001, t. 36, Nr. 1, p. 53–60. [Žiūrėta 2026 02 10]. Prieiga per internetą: <https://www.baltistica.lt/index.php/baltistica/article/view/592/547>
- [21] TRAUTMANN, Reinhold. *Die altpreußischen Personennamen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1925. 204 p.
- [22] ZINKEVIČIUS, Zigmąs. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008. 839 p.

DARIUS IVOŠKA

Orthographic Representation of Lithuanian Personal Names with the Endings *-as*, *-a*, and *-is* in Fourteenth-Century German Historical Sources

Summary

The recording of Lithuanian personal names in historical sources and their adaptation into foreign languages have been widely investigated. However, the scope and depth of existing research remain uneven across historical periods and the empirical material analysed. Lithuanian proper names, especially personal names documented in German and Latin sources, have received comparatively less systematic attention. Lithuanian names recorded in German historiography and in the documents of the Teutonic Order in the fourteenth century represent some of the earliest attestations of the Lithuanian anthroponymic corpus. This article seeks to contribute to the study of historical Lithuanian personal names by introducing previously unanalysed material, thereby expanding our understanding of how the spoken Lithuanian name inventory was adapted in fourteenth-century foreign-language written sources. The analysis demonstrates that in German and Latin records of the period, contemporary Lithuanian personal names ending in *-as* were consistently altered, with the original ending replaced by *-e*. The endings *-a* and *-is*, by contrast, were either preserved or similarly modified to *-e*. These patterns reveal systematic tendencies in the orthographic and morphological adaptation of Lithuanian names in medieval German and Latin texts.

Keywords: Lithuanian personal names, name adaptation, history of anthroponymy, Teutonic Order, onomastics, language contact